

SZAKKÉPZÉS

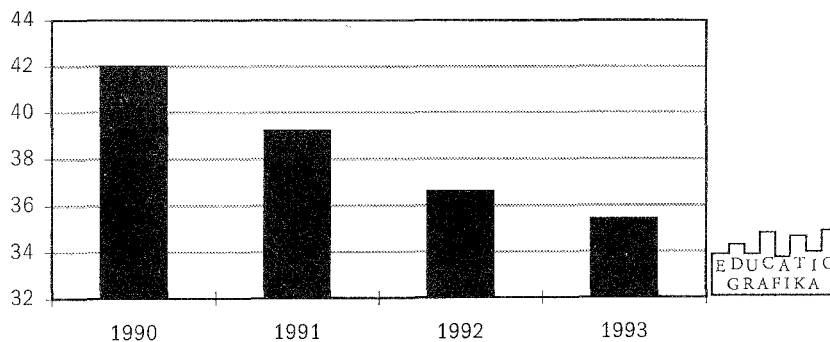
A SZAKMUNKÁSKÉPZÉS FEJLESZTÉSÉNEK ALTERNATÍVÁI

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN BEKÖVETKEZŐ GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS folyamatai az oktatási rendszeren belül a szakképzést érintették a legérzékenyebben. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a szakmunkásképzés már a szocializmus időszakájában is ellentmondásokkal terhes szegmense volt az oktatási rendszernek, másrészt pedig az, hogy természetéből adódóan a szakképzés intézményei kötődtek a legszorosabban a korábbi gazdasági struktúrához, s így a szocialista gazdaság összeomlásával a hagyományos szocialista szakképzés feltételrendszere, célja, struktúrája, módszerei és hatékonysága is diszfunkcionálissá vált.

Ebből következően a szakmunkásképzés intézményrendszerében az elmúlt években a válság számos tünete volt tapasztalható. A válságjelenségeket valamennyi érdekelt (pedagógusok, szülők, gyerekek) érezte és valószínűleg ennek tudható be a képzési forma fokozatos népszerűségvesztése.

1. ÁBRA

A szakképzésben továbbtanulók aránya (%) a nyolc osztályt végzettek százalékában

Forrás: A szakképzés helyzete, 1993/94. Munkaügyi Minisztérium

A szakmunkásképzés válságának okai

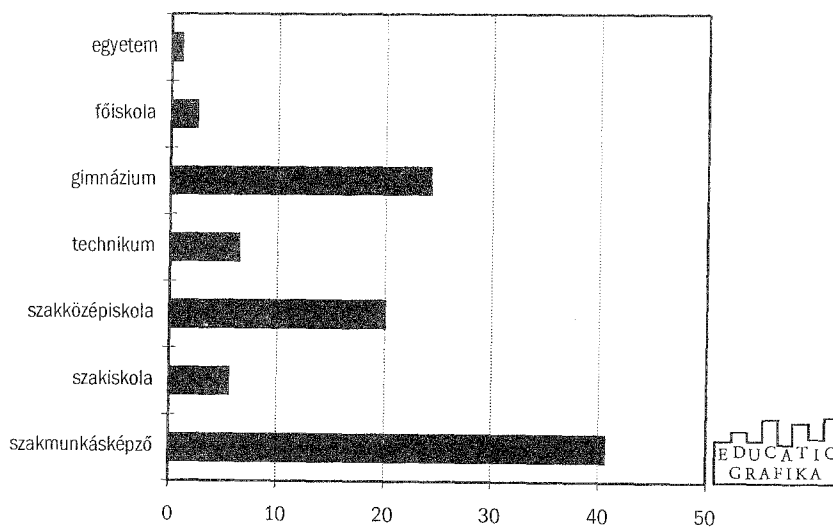
Elavult képzési szerkezet

A szocializmus időszakában a szakmunkásképzés legfőbb funkciója az volt, hogy a nagyüzemek gyakorlóhelyein kiképzett szakmunkásokkal ugyanezen üzemek számára

biztosítson szakképzett munkaerőt. Ennek a célnak megfelelően az iskolákban folytatott képzés alacsony szintű általános műveltségre épült (a szakmunkásképzés évtizedekig az általános iskolát gyenge tanulmányi eredménnyel elvégzőknek nyújtott továbbtanulási lehetőséget), meglehetősen alacsony elméleti színvonalon történt és a gyakorlati helyeken többnyire egyszerűen betanítható műveletek elsajátítására korlátozódott. Ehhez a viszonylag alacsony szinten folytatott szakképzéshez a középiskolákhoz képest csökkentett mennyiségű és minőségű közismereti képzés társult, amely lényegében átismételte az általános iskola felső tagozatának tananyagát. Ennek következtében a szakmunkásképzés mindig is a legalacsonyabb presztízssű középfokú iskolának számított, és az innen kilépő gyerekeknek soha nem volt esélyük a továbbtanulásra. Ez a képzési szisztéma azonban csak a háttérben működő és az általa kibocsátott munkaerőt korlátlanul felvenni képes szocialista gazdaság ill. a teljes foglalkoztatottság mellett volt működőképes. Annak összeomlásával hamarosan kiderült, hogy az ezekben az iskolákban alacsony színvonalon kiképzett munkaerő a munkapiacra nem versenyképes. 1995 tavaszán az 1994-ben végzett fiatal szakmunkások munkapiaci helyzetét vizsgálva¹ azt tapasztaltuk, hogy 34%-uk volt munkanélküli, és az országos munkaügyi statisztikák is arról tudósítanak, hogy a szakképzetlenek mellett évek óta a pályakezdő munkanélküliek között.

2. ÁBRA

A regisztrált pályakezdő munkanélküliek megoszlása (%) iskolai végzettségük szerint

Forrás: Munkaerőpiaci helyzetkép 1994/10. Bp., Országos Munkaügyi Központ.

¹ Pályakezdő szakmunkások a munkapiacra. Bp., OI, 1995. (Kutatási beszámoló. Készítették: Fehérvári Anikó, Liskó Ilona, Tót Éva)

A fokozatosan romló beiskolázási arányok és a végzettek korlátozott elhelyezkedési esélyei már a 90-es évek elején nyilvánvalóvá tették a hagyományos szakmunkásképzés átalakításának szükségességét. A rendszerváltást követő első kormányzati ciklusban azonban az oktatáspolitikának a szakképzés szerkezeti problémájára vonatkozóan ugyanúgy nem volt határozott elképzelése, mint az oktatási rendszer egyéb kérdéseit illetően. A koncepciótlanság és az intézmények által már a 80-as évek végén kivívott autonóm jogosítványok azt eredményezték, hogy a 90-es évek elején a szakképzésben is tömegessé vált az intézmények átalakítása, a belső innováció.

A szakmunkásképzés jövőjének elbizonytalanodása, az ide jelentkezők számának rohamos csökkenése, ill. a képzettek elhelyezkedési esélyeinek korlátozott volta különféle „túlélési stratégiák” alkalmazását kényszerítette ki az intézményekből. Az egyik célszerű megoldásnak az kínálkozott, hogy az intézmények képzési szerkezetüket a magasabb színvonalú, elméletigényesebb szakközépiskolai forma irányába bővítették. Ennek tudható be, hogy a 90-es években a szakképző intézmények között a korábbi tiszta típusú szakmunkásképzők helyett sorra létesültek a szakközépiskolákkal közös fenntartású, ún. vegyes típusú szakképző iskolák, amelyekben helyenként már speciális szakiskolai osztályok, sőt technikumi és gimnáziumi osztályok is helyet kaptak.

1982/83-ban a szakmunkásképzést folytató iskoláknak még a 70%-a önálló szakmunkásképző volt és csak 30%-uk volt szakközépiskolával közös fenntartású. 1994-ben viszont ugyanezen iskoláknak már csak a 23%-a volt önálló szakmunkásképző és 77%-uk volt szakközépiskolával közös fenntartású. Ez az intézmény-átalakítási tendencia azóta is folyamatban van, erre utal, hogy az általunk 1993-ban megkérdezett igazgatók többsége is további átalakításokra készült.

I. TÁBLA

A szakmunkásképzők igazgatóinak tervei az iskolák átalakítására vonatkozóan

	N	%
A feltételek fejlesztése	13	14,4
Új szakma, új tagozat bevezetése	26	28,9
Új képzési szerkezet bevezetése	30	33,3
Új iskolatípus kialakítása	21	23,3
Összesen	90	100,0

Forrás: A szakmunkásképzés helyzete. Bp., OI, 1993. (Kutatási beszámoló. készítették: Csákó Mihály, Fehérvári Anikó, Liskó Ilona, Tót Éva)

Elavult szakmastruktúra

A fiatal szakmunkások magas munkanélküliségi arányainak másik oka a szakképzésnek a szocialista gazdasághoz igazodó szakmastruktúrája volt. A nehézipari és a gépipari szakmákat preferáló képzési struktúra diszfunkciói már a 90-es évek elején nyilvánvalóvá váltak, hiszen az ilyen képzettségűeket felvenni hivatott üzemek mentek tönkre legelőször. Miután a képzési struktúra átalakítása késlekedve követte a gazdasági átalakulást, az iskolák egy része még évekig vette fel a gyerekeket a munkapiacra eladhatatlan szakmákra és bocsátotta ki a potenciális munkanélkülieket.

II. TÁBLA

A szakmunkásképzőt végzettek további sorsának alakulása az iskolaigazgatók válaszai alapján egy átlagos iskolát tekintve

	1990		1991		1992	
	N	%	N	%	N	%
Továbbtanult	21	8	22	8	26	9
Munkát talált a szakmájában	117	45	108	41	107	36
Munkát talált nem a szakmában	42	16	40	15	43	15
Nem kapott munkát	27	10	22	8	31	11
Nem tudnak róla	51	20	69	26	87	30
Összesen	258	100	261	100	294	100

Forrás: A szakmunkásképzés helyzete. Bp., OI, 1993. Kutatási beszámoló. (Készítette: Fehérvári Anikó, Liskó Ilona, Tót Éva)

A végzősökre biztosan vagy nagy valószínűséggel leelkedő munkanélküliség perspektívátlaná tette a képzésben résztvevőket (diákokat és pedagógusokat egyaránt) és demoralizálta a munkanélküliség perspektívája által legérzékenyebben érintett iskolákat.

1995-ös kutatásunk során² azt tapasztaltuk, hogy az elhelyezkedés esélyeit illetően mind a fiúk mind a lányok esetében és az ország bármelyik pontján jelenleg elsősorban az a meghatározó, hogy milyen szakmával rendelkezik a pályakezdő. Ha a munkanélküliek arányát szakmacsoportonként összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy jelenleg a bőripari, a gépszerelő és az építőipari szakmákkal a legnehezebb elhelyezkedni (itt a munkanélküliek aránya több mint 10%-kal magasabb az átlagosnál), és a ruhaipari, nyomdaipari és szállítás-hírközlési szakmákkal a legkönnyebb (itt a munkanélküliek aránya több mint 10%-kal alacsonyabb az átlagnál).

III. TÁBLA

A munkanélküliek száma (N) és aránya (%) szakmacsoportonként

	N	%		N	%
Bőripar	23	45,1	Faipar	14	31,1
Gépszerelő	111	44,9	Kereskedelem	29	29,0
Építőipar	35	42,7	Textil	11	26,8
Szolgáltatás	21	35,6	Vendéglátás	11	26,2
Műszer	18	34,6	Ruha	12	23,1
Villamos	14	34,1	Nyomda	5	10,6
Kohászat	16	32,0	Szállítás	5	8,8
Összesen	325	33,6			

Forrás: Pályakezdő szakmunkások a munkapiacon, i.m.

² Pályakezdő szakmunkások a munkapiacon, i.m.

Amikor a szakmában adódó elhelyezkedési lehetőségekről érdeklődtünk, a fiatal szakmunkások fele (51%) kifejezetten pesszimistán nyilatkozott (8%-uk szerint a szakmájában egyáltalán nem lehet, 20%-uk szerint csak nagy szerencsével lehet, és 23%-uk szerint csak jó kapcsolatok segítségével lehet elhelyezkedni). 37%-uk vélekedett úgy, hogy ha valaki komolyan keres munkahelyet, az talál, és 12%-uk mondta azt, hogy a szakmájával különösebb nehézségek árán el lehet helyezkedni.

IV. TÁBLA

Mennyire lehet ma elhelyezkedni a tanult szakmában?

	N	%
egyáltalán nem lehet	79	8,2
csak nagy szerencsével lehet	189	19,6
csak jó kapcsolattal lehet	219	22,7
akad még munkahely, csak keresni kell	360	37,3
ezzel a szakmával könnyű	115	11,9
nincs válasz	4	0,4
összesen	966	100,0

Forrás: Pályakezdő szakmunkások a munkapiacra, i.m.

A képzés struktúrájának átalakítása határozott oktatáspolitikai koncepciót és jelentős anyagi beruházásokat igényelt volna. Miután az elmúlt öt évben az oktatásirányítás lényegében egyikkel sem rendelkezett, az iskolák meglehetősen magukra hagyatva kerültek szembe ezekkel a válságtünetekkel, és ez jelentősen csökkentette a változtatás ütemét. Hozzájárult a késlekedéshez az is, hogy a szakképző iskolák egy része olyan értelemben is a régi reflexek szerint működött, hogy a megváltozott helyzetben is „felsőbb” utasításra ill. kezdeményezésre várt, és az intézmények ill. az ott dolgozó pedagógusok érdekei is a korábbi képzési arányok megőrzését diktálták, ill. olyan túlélési stratégiákat, amelyekkel az iskolák a hagyományos szakmastruktúrát konserválták. Mindezen hátráltató tényezők ellenére a 90-es évek közepére a régi szakmastruktúra arányai már jelentősen megváltoztak, de miután a változások többsége sem regionális sem országos koncepcióba nem illeszkedett, és az anyagi terhek nagy része központi beruházások híján az egyébként is szegény helyi önkormányzatokra, ill. az intézményekre hárult, többnyire elégtelen tárgyi és személyi feltételek mellett valósult meg. (Az egyetlen kivételt a Munkaügyi Minisztérium és a Világbank által menedzselt fejlesztés jelentette, de ez főként a tiszta típusú szakközépiskolákat érintette és nem a súlyos válságtünetekkel birkózó hagyományos szakmunkásképzőket.)

A gyakorlóléhelyek hiánya

A szocialista nagyüzemek bezárása ill. privatizálása azzal a következménnyel járt, hogy a korábban a szakmai gyakorlóléhelyek 80%-át biztosító nagyüzemek jelentős hányada kivonult a képzésből és így az iskolák gyakorlóléhely nélkül maradtak.

V. TÁBLA

A szakmunkástanulók megoszlása (%) a gyakorlati képzés helye szerint

	Üzemi tanműhely	Üzemi munkahely
1990/91	40	19
1993/94	24	12

Forrás: A szakképzés helyzete, 1993/94. i.m.

A szakképző intézmények ennek a problémának a megoldásában is legfeljebb a helyi önkormányzatokra, ill. saját invencióikra támaszkodhattak. Az iskolák többsége a képzés színvonalát tovább rontó kényszermegoldásokkal (a korábbi létszámoknál több tanuló bezsúfólása egy tanműhelybe, több műszakos gyakorlati képzés, bér munka vállalás stb.) keresett átmeneti megoldásokat.

VI. TÁBLA

Hogyan sikerült új gyakorlóléhelyt biztosítani az igazgatók szerint? (N=90)

	N	%
Bérmunka vállalás	62	79
Új partnerek keresése	49	54
Belső átalakítás	28	31
Tanműhely-építés	21	23
Tanműhely-bérlés	7	8
Tanműhely-vásárlás	6	7

Forrás: A szakmunkásképzés helyzete, i.m.

A több válaszlehetőség miatt az összeg meghaladja a 100%-ot.

Az anyagi források korlátozott volta miatt a gyakorlóléhely-pótló megoldásoknak elsősorban költségkímélőknek kellett lenniük, új tanműhelyek vásárlása, bérlése vagy építése ritkábban jöhetett szóba. Ennek ellenére az elmúlt évek alatt a szakmai gyakorlati képzésben a korábbinál jóval nagyobb szerephez jutottak az iskolai tanműhelyek (az 1990/91-es tanévben a tanulók 12%-a, 1993/94-ben már 30%-a részesült iskolai tanműhelyi gyakorlati képzésben). Igaz, hogy ez a gyakorlatban főként a korábbi kapacitások kihasználásának megnövelését (tanításra alkalmatlan zsúfoltságot) ill. az iskolák meglévő helyiségeinek tanműhellyé való átalakítását jelentette.

VII. TÁBLA

Az iskolai tanműhelyek kihasználtsága 1993-ban az igazgatók szerint, egy átlagos iskolára számítva

	Iskolai tanműhelyek összes férőhelye (N)	Iskolai tanműhelyben gyakorlók létszáma (N)	Tanműhelyi kihasználtság (%)
Szmk	57	207	363,0
Szmk+szkp	143	324	226,0
Összesen	133	316	237,0

Forrás: A szakmunkásképzés helyzete, 1993/94, i.m.

Az országos oktatásirányítás a szakképzés gyakorlóhely-problémáinak megoldását elsősorban a rendszerváltást követően gomba módra szaporodó kisvállalkozók bekapcsolódásától várta. A kisvállalkozók és a kisiparosok ugyan a korábbinál sokkal nagyobb mértékben vállaltak szerepet a szakképzésben (a kisiparosoknál gyakorlók aránya 1990 és 1994 között 16%-ról 30%-ra emelkedett), de miután a képzésben való részvételüket anyagi érdekeltség (pl. adókedvezmények) nem motiválta kellőképpen, a szülőknek nyújtották be a számlát.

Az 1993-as szakképzési törvény a tanulószerveződés intézményének bevezetésével méginkább a szülőkre kívánta hárítani a gyakorlati képzési helyek megszerzésének gondját, anélkül hogy ennek gazdasági és társadalmi feltételrendszere (pl. a szakmai ellenőrzést ellátó gazdasági kamarák) kiépült volna. Így a szülők és a termelőüzemek megegyezését szorgalmazó országos irányítás tovább serkentette a már korábban is virágzó fekete gyakorlóhely-piacot, ami a fizetésre képtelen, kispénzű, alsó társadalmi rétegekből jött gyerekek számára lényegében lehetetlenné tette a szakmatanulást, ill. a szakképzettséget nem nyújtó speciális szakiskolákba szorította ki őket. A szakképzésbe kisvállalkozói gyakorlati hellyel bejutó szakmunkástanulók gyakorlati képzésének minőségét pedig az erre hivatott kamarák hiányában lényegében senki nem kontrollálta.

A fenntartók kompetenciája

Az új önkormányzatok megalakulását követő törvényi szabályozás – megnyirbálva a megyék korábbi intézményfenntartói jogosítványait – a középfokú szakképző intézmények fenntartását és működtetését is a helyi önkormányzatok hatáskörébe utalta.

Ennek következtében számos esetben állt elő olyan helyzet, hogy 30–40 ezer fős kisvárosok voltak kénytelenek fenntartani 600–800 fős szakképző iskolákat, amelyeknek tanulói 80–90%-ban a régió, sőt az ország legkülönbözőbb településeiről érkeztek. Az ilyen típusú iskolák fenntartása (pl. szakmai programjaik elbírálása) nyilvánvalóan meghaladta a helyi önkormányzatok szakmai kompetenciáját. Sem arra nem voltak képesek, hogy ezeknek az iskoláknak a fejlesztésébe érdemben beleszóljanak (hiszen helyi önkormányzatok lévén nem ismerhették a megye vagy a régió munkapiaci igényeit, ill. az ott lakó szülők iskoláztatási igényeit), sem arra, hogy ilyen kérdésekben jó döntéseket hozzanak. Így fordulhatott elő, hogy szomszédos városok iskolái indítottak önkormányzati hozzájárulással ugyanabban a szakmában egymással versengve szakképzést, vagy egymásról mit sem tudva szüntették meg a képzést egyszerre ugyanabban a szakmában.

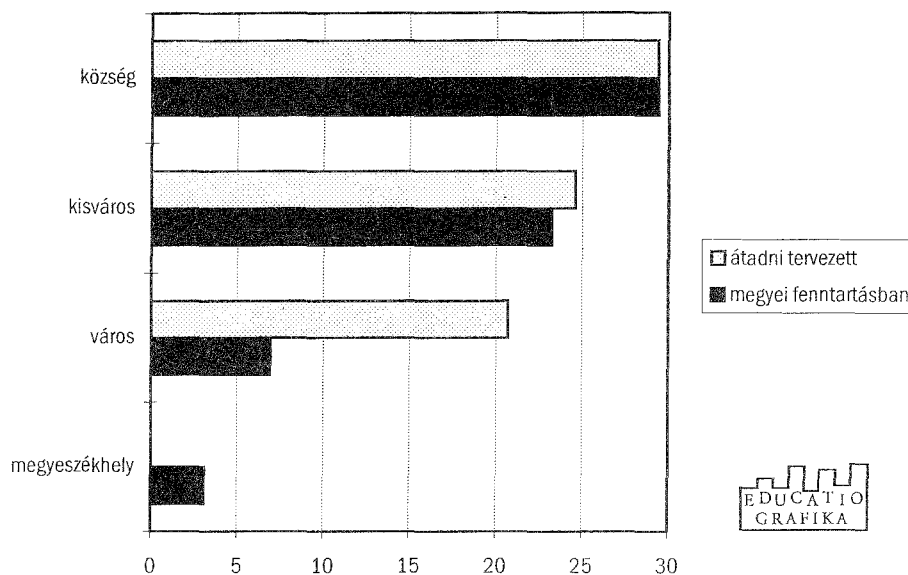
De igazán válságra akkor fordult a kis önkormányzatok és a nagy szakmai iskolák közötti viszony, amikor kiderült, hogy a központi költségvetésből származó oktatási fejkvóta évről évre kisebb hányadát biztosítja az intézmények működtetési költségeinek, vagyis az önkormányzatok egyre nagyobb részt kénytelenek vállalni az iskolák működtetéséből saját bevételeik terhére. A kisebb és szegényebb önkormányzatok a nagyobb és drágábban működő, vagy éppen felújításra szoruló szakképző iskolák esetében erre már képtelenek voltak, egyre terhesebbé vált számukra az iskolafenntartói szerepkör, és egyre többen voltak kénytelenek lemondani a rájuk ruházott, de erejüket

meghaladó feladatról, s így a szakképző iskolák 93–94-ben már sorra kerültek át megyei fenntartásba.

Ezen intézmények nagy része a rendszerváltás előtt is megyei fenntartásban működött, majd 1990 után büszkén és örömmel vették őket tulajdonba az újonnan megválasztott önkormányzatok. Az elmúlt öt év azonban súlyos feszültségeket teremtett, amihez olyan finanszírozás-technikai okok is hozzájárultak, hogy nem sikerült megoldani azt a problémát, hogy a bejáró és kollégista (tehát a más településen lakó) gyerekek után ne az iskolafenntartó önkormányzatnak kelljen kifizetni az önkormányzati hozzájárulást.

3. ÁBRA

Az 1995-ben megyei fenntartásban működő, illetve megyei fenntartásba adni tervezett középiskolák aránya az iskola települése szerint (az összes vizsgált iskolák %-ában)

Forrás: Liskó Ilona: Iskolaszervezet és településszerkezet. Bp., OI, 1995. Kézirat.

A megyei iskolaátadás lényegében a helyi önkormányzatok és az iskolavezetés ill. a tantestületek alkujában dől el. A végleges döntés elsősorban az önkormányzat anyagi helyzetétől függ (mennyire adósodott el az utóbbi években), az iskola presztízsétől (szívesebben mondanak le egy alacsony presztízsű iskoláról, mint egy olyanról, amely növeli a település jó hírét), az iskola típusától (szívesebben mondanak le egy szakképző iskoláról, mint egy gimnáziumról), az iskola állapotától és felszereltségétől (szívesebben adnak át egy olyan iskolát, amelyre a közeljövőben sokat kellene költeni) és az önkormányzat és az iskolavezetés kapcsolatától (könnyebben válnak meg egy olyan iskolától, amelynek a vezetőivel rossz a viszonyuk).

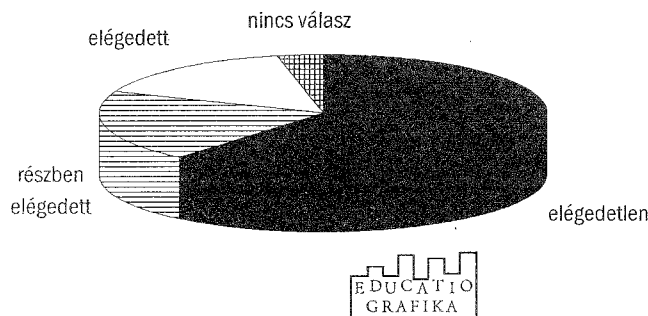
A fenntartói tervekre vonatkozó adatfelvételünk 1995 tavaszán történt. Ha ezek az elképzelések megvalósulnak, 1996-ban az összes középfokú iskolák negyede és a kisebb települések középfokú iskoláinak több mint a fele már megyei fenntartásban fog működni. Ez ugyan a települések iskolaellátottságát lényegesen nem befolyásolja, de az iskolák működési módját és finanszírozását feltehetően jelentősen át fogja alakítani.

Hiányos finanszírozás

Hozzájárult a válsághoz az is, hogy a rendszerváltást követő változások az iskolarendszerben az elmúlt években szinte mindenütt elégtelen finanszírozási feltételek mellett valósultak meg, vagyis az oktatási rendszer működését és fejlesztéseit a folyamatos pénzhiány jellemezte. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy ígéreteikkel ellentétben az elmúlt években hatalomra jutott politikai pártoknak sem sikerült szakítaniuk azzal a tradícióval, hogy az oktatás finanszírozását a „maradékélv” vezérelje, vagyis az országos költségvetésből minden évben kevesebb pénz jutott az oktatásra, mint amennyi szükséges lett volna.

4. ÁBRA

Elégedettek-e az igazgatók az iskolák finanszírozásával?

Forrás: A szakmunkásképzés helyzete, i.m.

Ugyanakkor az elmúlt négy év alatt az oktatási kormányzatnak nem sikerült olyan finanszírozási elveket ill. módszereket sem kialakítania, amelyek a korábbi időszakot jellemző egyenlőtlenségeket (pl. területi és települési különbségek, iskolatípusok közötti és intézmények közötti különbségek, stb.) enyhíteni tudták volna, vagy amelyek megoldották volna a bejáró ill. kollégista gyerekek már említett finanszírozási problémáját.

A finanszírozás elégtelenségéből következett, hogy az önkormányzatok és az iskolák mindig arra költötték a pénzt, amire a legnagyobb szükség volt: az alapszolgáltatások ill. a működtetés biztosítására. Ennek következtében az új iskolaépületek építése és a meglévők karbantartása, valamint az iskolai szolgáltatások fejlesztése rendre elmaradt, az iskolaépületek egy részének állapota krónikusan leromlott, vagyis folyamatos karbantartásuk hiánya miatt rekonstrukciójuk évről-évre nagyobb kiadásokat igényelne.

VIII. TÁBLA

Mire nem jut elég pénz a költségvetési támogatásból a szakmunkásképzőkben, az igazgatók véleménye szerint (százalékos megoszlás, N=90)

Új beruházások	98,9
Fejlesztés	91,1
Szociális célok	97,8
Épület-karbantartás	92,2
Alapműködés	16,6

A több válaszlehetőség miatt az összeg meghaladja a 100%-ot.

Ennek következtében az új iskolaépületek építése és a meglévők karbantartása, valamint az iskolai szolgáltatások fejlesztése rendre elmaradt, az iskolaépületek egy részének állapota krónikusan leromlott (az épületek állapotát az igazgatók 13,3%-a minősítette kifejezetten rossznak, 40%-a közepesnek), vagyis folyamatos karbantartásuk hiánya miatt rekonstrukciójuk évről-évre nagyobb kiadásokat igényelne.

Ennek volt köszönhető az is, hogy az iskolákba bevezetett új szolgáltatások (pl. szakmai profilváltás, tanműhely-pótlás) szinte mindig és mindenütt hiányos anyagi feltételek között kezdődtek el abban a reményben, hogy majd munka közben megteremtik a szükséges feltételeket. Az általános anyagi helyzet romlása közepette természetesen ritkán sikerült beváltani ezeket a reményeket, sőt igen gyakran az derült ki, hogy a kezdeti számításoknál alulbecsülték a költségeket. Ily módon a fejlesztések egy részét, ill. az új típusú oktatási szolgáltatások bevezetését az iskolák amúgy is szűkös költségvetéséből kellett „kigazdálkodni”, vagy csak a pedagógusok „áldozatkészségére” építve, tökéletlenül, állandósult hiányok mellett lehetett megvalósítani.

Alternatívák a problémák megoldására

1995-ben a szakképzést irányító oktatáspolitikának már nemcsak a szocializmus időszakában, hanem a rendszerváltást követő első négy évben felhalmozódott problémákkal is számolnia kell. Elsősorban azt kell eldönteni, hogy a gazdasági és társadalmi modernizáció igényeit figyelembe vévnyújtó e a kormányzat felvállalja-e a központi oktatáspolitikai döntések felelősségét és az ezek megvalósításához szükséges anyagi ráfordítások terhét, vagy továbbra is az elmúlt négy év kormányzati gyakorlatát követi és a spontán folyamatokra (gazdasági, helyi és intézményi döntésekre) bízva a problémák kezelését, és a helyi tartalékok „kiaknázásától” várja az ehhez szükséges költségeket.

A képzési szerkezet átalakítása

A szakmunkásképzés legfőbb diszfunkciói az ebben az iskolatípusban végzők (szakmai és általános) képzettségének alacsony színvonalára vezethetők vissza. A munkanélküliségi statisztikák azt bizonyítják, hogy minél magasabb képzettségű valaki, annál nagyobb az esélye az elhelyezkedésre, és a nálunk fejlettebb országok iskoláztatási statisztikái is arra hívják fel a figyelmet, hogy a 8 osztályos általános iskolára épülő

hároméves szakmunkásképzés jóvoltából nálunk a korosztályoknak még mindig túlságosan nagy hányada kerül ki viszonylag rövid képzési idő után a munkapiacra. A jelenleginél nagyobb hatékonyságú gazdaság a jelenleginél magasabb nívón képzett szakembereket igényel, a magasabb szintű szakmai képzettséghez viszont a jelenleginél színvonalasabb általános műveltségre van szükség. A nívósabb szakmai képzésnek nincs alternatívája, ez mindenképpen a jelenlegi szakmai elméleti és gyakorlati tantervek ill. tankönyvek modernizációját igényli. A magasabb szintű általános képzés bevezetése viszont többféle módon is elképzelhető.

Elképzelhető úgy, hogy az oktatásirányítás érintetlenül hagyja az iskolaszervezetet (vagyis megőrzi a 8+4-et) és az intézményi szintről kiinduló spontán folyamatokra bízva a szakképzési szerkezet átalakulását, ill. támogatja az intézményi szintű kezdeményezéseket. Ennek feltehetően az lenne a következménye, hogy folytatódna a „szakközépiszkolává válás” folyamata, vagyis tovább csökkenne a szakmunkásképzésben, és növekedne a szakközépiszkolai képzésben részt vevők aránya. Ennek az eljárásnak kétségtelen előnye, hogy amellet, hogy megnöveli a szakképzettek általános és szakmai elméleti képzésének színvonalát, nem jár együtt az iskolaszervezetet érintő (és ezzel a pedagógusok érdekeit sértő) intézményi átalakításokkal, és viszonylag olcsón megvalósítható. Hátránya viszont, hogy a szakmai képzésnek egy olyan változatát preferálja, amely a jelenleginél kevésbé gyakorlat-centrikus, és a középfokú képzésnek azt a változatát terjeszti ki, amely mind az általános, mind a szakképzés szempontjából csökkentett értékű (a felsőfokú továbbtanuláshoz nem elég színvonalas érettségít ad, és a munkába álláshoz nem elég alapos szaktudást). Miután ez az eljárás a jelenlegi 8 osztályos általános iskolát érintetlenül hagyja, tartósítja a 14 éves kori pálya- ill. szakmaválasztási kényszert és az ezt kísérő társadalmi szelekciót. A hagyományos három éves szakmunkásképzés megszűnésével a jelenleg ebbe a típusba járók (mind társadalmi, mind tanulmányi teljesítmény szempontjából előnyösebb helyzetű) csoportjai helyet kapnának a szakközépiszkolákban, hátrányosabb helyzetű és gyengébb tanulmányi teljesítményű társaik viszont a jelenleginél még inkább esélytelenek lennének arra, hogy valaha is szakmát szerezzenek, ami tovább növelné a munkapiacra reménytelenül versenyképtelen leszakadók tömegét.

A szakmunkások általános képzési színvonalának emelése elérhető oly módon is, hogy az oktatásirányítás érintetlenül hagyja a jelenlegi 8 osztályos általános képzés és a hároméves szakmunkásképzés szerkezetét, de az itt végzetteket különböző kedvezményekkel (pl. ösztöndíjjal, pótlékokkal) továbbtanulásra, ill. a gimnáziumi érettségi megszerzésére ösztönzi. Ennek az eljárásnak az előnye (az általános képzés színvonalának emelése mellett) ugyancsak az olcsósága, és az előbbi megoldáshoz hasonlóan az is, hogy nem keltene indulatokat a jelenlegi iskolaszervezet megbolygatását ellenzők körében. A hátránya viszont az, hogy érintetlenül hagyná a pálya- és szakmaválasztás 14 éves kori időpontját és hogy a munkába állás nem közvetlenül a szakmai képzés befejezése után történne és ezzel a szakképzés (a szakmai készségek elsajátítása és a szakmai szocializáció) veszítené hatékonyságából. Ugyancsak a hátrányai közé tartozik, hogy a gimnáziumi továbbtanulás csak a jelenlegi szakmunkástanulók előnyösebb

helyzetű csoportjai számára jelentene reális lehetőséget, hátrányosabb helyzetű csoportjaik megragadnának a jelenlegi szinten.

A harmadik lehetőséget a gimnáziumi képzés kiterjesztése jelenti a korosztályok nagy részére, vagyis annak jogszabályba (Országos Képzési Jegyzék) foglalása, hogy a jövőben egyre több szakma megtanulásának legyen az alapfeltétele az érettségi megszerzése. Ennek a megoldásnak kétségtelen előnye, hogy jelentősen emelné a szakképzettek műveltségének színvonalát és érettebb, 18 éves kori szakmaválasztási döntést tenne lehetővé. Hátránya viszont, hogy annak ellenére, hogy látszólag nem érintené a jelenlegi oktatási szerkezetet, az intézményrendszer bővítését (új gimnáziumi férőhelyek biztosítását) igényelné, és miután jócskán megnövelné a képzési időt is, jelentős anyagi kiadásokkal járna. Mivel a szülők részéről az „ingyenes” állami oktatás is anyagi ráfordításokat igényel, kétséges, hogy az ilyen mértékig megnövelt képzési időt a gyerekeiket szakmunkásnak szánó szülők mekkora hányada lenne képes vállalni. Az látszik valószínűnek, hogy a jelenlegi gazdasági körülmények között az érettségi megszerzése után következő szakképzés viszonylag kevés gyerek számára lenne elérhető.

A negyedik lehetőség (a jelenlegi kormány javaslata) az előbbi megoldásnak az ország és a szülők gazdasági helyzetéhez alkalmazkodó kompromisszumos megoldása. Ez az elképzelés csak két évvel kívánja meghosszabbítani az általános és mindenki számára kötelező képzés idejét és erre építené az adott szakma igényeinek megfelelő hosszúságú szakképzési szakaszt. Ennek az elképzelésnek az egyik előnye az, hogy amellett, hogy emelni kívánja az általános képzés színvonalát, folyamatos általánosan képző szakaszt biztosít, a szakmaválasztási döntést a jelenlegihez képest két évvel elhalasztja, és az előbb említett megoldáshoz (érettségizéshez kötött szakképzés) képest mind az államháztartás mind a szülők számára kevesebb anyagi tehertétellel jár. Hátránya viszont, hogy a tízéves általánosan képző szakaszt egy ettől eltérő iskolaszervezetre próbálja illeszteni – vagyis a jelenlegi oktatási intézmények működésének belső átalakítását igényli. Miután ez mind az iskolafenntartók, mind a pedagógusok számára a korábbi rutin feladásával jár ill. többletmunkát jelent, a szakma nem fogadja túlzott lelkesedéssel.

A szakmaszervezés átalakítása

A szakmaszervezés átalakításának kérdésében az oktatási kormányzatnak két lehetősége van. Vagy a korábbi gyakorlatot folytatva a helyi (fenntartói ill. intézményi) döntésekre bízva a szakmaszervezés átalakítását és ennek finanszírozását, és akkor azzal kell számolnia, hogy a döntések egy része partikuláris helyi igényekhez igazodva regionális ill. országos képzési feladataik teljesítésére alkalmatlanná teszi az iskolákat, ill. az évről-évre változó igényekhez igazodva permanenssé teszi a képzési kínálat átalakításának kényszerét.

Vagy megkísérlé létrehozni ill. működtetni azokat a regionális és országos szervezeteket, amelyek az adottságok ismeretében és a munkapiaci igényeket felmérve tesznek javaslatot egy-egy intézmény szakképzési kínálatának átalakítására. Ebben az esetben természetesen az átalakítás megvalósításának finanszírozásából is a jelenleginél nagyobb

részt kell vállalni. Beruházás nélkül ugyanis csak a címtábla festhető át, és könnyen előfordulhat, hogy a változás csak annyiból áll, hogy a lakatosműhelyben a műszerészek gyakorolnak és festő szakoktatók oktatják a kőműveseket.

A szakmai gyakorlólhelyek biztosítása

Az oktatásirányításnak el kell döntenie, hogy az iskolai tanműhelyi képzés fejlesztésének vagy a duális képzés (a munkahelyeken folytatott gyakorlati képzés) fejlesztésének irányában kívánja-e inkább tovább fejleszteni a szakképzés rendszerét. Bármelyik megoldást is választja, felelőtlenség lenne a fejlesztést továbbra is csupán az intézményekre ruházni ill. a gazdaságban lejátszódó spontán folyamatokra bízni.

Az iskolai tanműhelyi képzés preferenciájának esetén tudomásul kell venni, hogy a korábbi nagyüzemi képzőhelyek hiányát sem az iskolafenntartók sem az intézmények maguk nem képesek önerőből (megtakarításból, átalakításból) pótolni, a probléma rájuk ruházása szükségképpen a képzés színvonalát rontó kényszermegoldásokhoz vezet. Ennek a képzési elképzelésnek a megvalósításához jelentős, központilag támogatandó beruházásokra (tanműhelyek építésére és felszerelésére) van szükség, amihez az állami költségvetésen kívül a gazdasági intézményeknek (hiszen a színvonalas szakképzés elsősorban az ő érdekük) is jelentősen hozzá kell járulniuk.

A magyar hagyományoknak megfelelő duális képzési rendszer fejlesztésének megvalósítása azt feltételezné, hogy a korábbi szocialista nagyüzemek szakképzési feladatait a kisebb-nagyobb magánvállalkozások vállalják át. Ennek megvalósításához (legalábbis az átmeneti időszakban) arra van szükség, hogy (pl. adókedvezményekkel) növekedjék az érdekeltségük abban, hogy részt vállaljanak a képzésben. Miután a képzésbe való bekapcsolódásuk hosszú távú állami érdek, különös felelőtlenség a szakképzésbe való bekapcsolódásukat úgy szabályozni, hogy ennek anyagi terhei a szülőkre háruljanak (ld. tanulószerveződés).

Mindemellett ugyancsak fontos feladat a munkahelyi gyakorlati képzés tartalmának és minőségének ellenőrzésére olyan eljárásokat kialakítani, amelyek itt és most érvényesítik a szakmát tanulók érdekeit és nem a még csak kezdetleges formában létező szervezetekre (ld. szakmai kamarák) bízzák a szakmai kontroll feladatát.

Az intézményfenntartók kompetenciája

Az elmúlt négy év akár kísérleti periódusnak is felfogható abban az értelemben, hogy kiderült, milyen eredménnyel jár az országos ill. regionális feladatokat ellátó szakképző iskolák helyi önkormányzati fenntartása. A tapasztalatok alapján kétféle megoldás látszik lehetségesnek.

Amennyiben az intézmények többsége továbbra is helyi önkormányzati fenntartásban marad, a szakképzési kínálatukat ill. a fejlesztési elképzeléseiket érintő döntésekhez regionális kompetenciával bíró szervezetek kontrolljára van szükség. Miután a helyi önkormányzatok költségvetési lehetőségeit a nagyobb szakképző intézmények fenntartási feladatai általában meghaladják, a nem helyben lakó tanulók képzésének

finanszírozása a jelenlegitől eltérő megoldásokat igényel (pl. regionális szakképzési alap, bejáró kvóta, stb.).

Amennyiben az oktatási kormányzat a nagyobb szakképző iskolák megyei önkormányzati fenntartását preferálja, minél előbb meg kell teremteni az ehhez szükséges jogszabályi és finanszírozási feltételeket.

Finanszírozás

A szakképzés az oktatási rendszernek az a speciális ágazata, amelyben az oktatási rendszer átalakításától függetlenül is folyamatos modernizációra és ehhez állandóan új beruházásokra van szükség. A jelenlegi „takarékos” költségvetés, amely az iskoláknak csak alapműködést biztosít, de fejlesztésre nem ad módot hosszú távra konzerválja a képzés színvonalát és ezzel ellehetetleníti a gazdaság fejlődését. A kormányzatnak ebben a tekintetben jelenleg nincs választási lehetősége: tudomásul kell venni, hogy a szakképzés színvonalának emelése és modernizációja a gazdaság átalakításának a része. Némi könnyebbséggel kecsegtethet, hogy a szakképzés minőségében a gazdasági élet szereplői legalább annyira érdekeltek, mint az állam, így a költségeken is illik megosztoznuk.

LISKÓ ILONA

ALTERNATÍV TANÁRKÉPZŐ STÚDIUM

Az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete és az Alternatív Tanárképző Stúdium egyéves, posztgraduális képzést hirdet 1996. szeptemberétől a Soros Alapítvány támogatásával.

A Stúdiumon 14 alternatív elemi iskola és gimnázium tanárai és szakmai vezetői tanítanak. Az iskolák programjait esetmegbeszélő és személyiségfejlesztő csoport illetve iskolai gyakorlatok egészítik ki. A sikeresen végzett hallgatók az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének bizonyítványát kapják.

A képzés heti két délutánt vesz igénybe, 14.00–17.30-ig.

A tandíj 5 000 Ft/félév.

A jelentkezés határideje: 1996. május 15.

A jelentkezéshez szakmai önéletrajzot kérünk mellékelni.

A felvételi beszélgetésekre 1996. júniusában kerül sor.

Levél cím: Alternatív Tanárképző Stúdium, 1096 Budapest, Vendel u. 3.

Részletesebb információ telefonon kérhető:

Juhász Nagy Ágnes, Telefon: 215-4900/190, 11.00–15.00-ig.